

Бенза Вікторія Ігорівна

студентка навчально-наукового інституту
права та психології

Національної академії внутрішніх справ
спеціальності 081 «Право»

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально наукового інституту права та
психології НАВС,

кандидат юридичних наук, доцент

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Гарантія доступу до правосуддя є одним із визначальних елементів верховенства права, що становить фундамент демократичної і правової держави. Реалізація цього принципу забезпечує можливість кожної особи ефективно захищати свої права та інтереси, звертатися до незалежного і безстороннього суду, отримувати справедливе судові рішення.

Проблематика доступності правосуддя особливо актуальна в умовах реформування судової системи України, викликів, пов'язаних з воєнним станом, а також підвищених вимог до прозорості та ефективності діяльності правоохоронних і судових органів. Європейський суд з прав людини у численних рішеннях підкреслює, що право на доступ до суду є складовою ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а держава зобов'язана створювати реальні, а не формальні механізми його реалізації [1].

Саме тому дослідження цього питання є важливим для вдосконалення національного законодавства, гармонізації його з міжнародними стандартами та забезпечення ефективного правового захисту.

Доступ до правосуддя передбачає існування ефективних процедур для звернення до суду, можливість отримання кваліфікованої правової допомоги, справедливий судовий розгляд протягом розумного строку, а також виконання судових рішень. Конституція України у ст. 55 гарантує право кожного на захист своїх прав у суді, що є безумовною конституційною гарантією [2]. Принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції, вимагає, щоб правосуддя здійснювалося на основі законності, правової визначеності, пропорційності та недискримінаційності.

Важливою складовою доступності правосуддя є незалежність судової влади. Підручники з теорії держави і права та конституційного права підкреслюють, що «незалежність суду є не привілеєм судді, а гарантією справедливого судового розгляду для кожного громадянина» [3, с. 241]. У науковій літературі зазначається, що «доступ до правосуддя включає не лише можливість подати позов, а й здатність реально отримати ефективний захист, що охоплює також правову допомогу, особливо для соціально вразливих груп» [4].

ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» сформував засадниче розуміння доступу до суду, відзначивши, що держава не може створювати перешкоди для звернення до суду або встановлювати такі процедурні вимоги, які б фактично позбавляли особу права на правосуддя [1]. Подальша практика ЄСПЛ (справи «Креуз проти Польщі», «Скорупська проти України») підтвердила, що надмірний судовий збір, затримки у розгляді справ та невиконання судових рішень становлять порушення доступу до правосуддя.

Особливу роль у забезпеченні доступу до правосуддя відіграє система безоплатної правової допомоги, яка створена в Україні відповідно до Закону «Про безоплатну правову допомогу». Вона надає можливість малозабезпеченим громадянам, військовослужбовцям, внутрішньо переміщеним особам та іншим групам отримати захист у суді [5]. Наукові дослідження показують, що ефективність безоплатної правничої допомоги визначається достатністю фінансування, професійністю адвокатів та стабільною взаємодією з судами [6].

Однак реалізація доступу до правосуддя неможлива без виконання судових рішень, яке також є елементом верховенства права. ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що неефективність механізмів виконання рішень є порушенням ст. 6 Конвенції (справа «Шмалько проти України»). У цьому контексті важливим є вдосконалення роботи органів державної виконавчої служби та системи приватних виконавців.

Війна в Україні суттєво ускладнила доступ громадян до правосуддя. Частина судів переміщена, інші працюють дистанційно, а в прифронтових районах забезпечення судового розгляду є вкрай небезпечним. Тим не менш, верховенство права вимагає, щоб держава навіть за умов воєнного стану зберігала функціонування правосуддя хоча б у мінімальному обсязі [7].

Основними проблемами забезпечення доступу до правосуддя в Україні є: надмірні строки розгляду судових справ, недостатність суддівських кадрів, ускладнені процедури виконання рішень, недосконалість механізмів забезпечення адвокатської участі у провадженнях, нерівність можливостей для різних соціальних груп. Значною проблемою залишається й те, що для певних категорій громадян судовий збір є надмірним тягарем, що фактично обмежує реалізацію їх прав. Воєнний стан створив нові виклики: фізична недоступність судів, небезпека пересування, неможливість забезпечити участь усіх учасників процесу, а також руйнування інфраструктури правосуддя. Дослідники також наголошують на проблемах недостатньої правової культури та низької довіри до судової влади, що ускладнює реальне застосування принципу верховенства права [4].

Покращення доступу до правосуддя можливе шляхом комплексного вдосконалення законодавства та інституційних механізмів. Насамперед важливим є зміцнення незалежності суддів, завершення судової реформи та впровадження прозорих процедур добору кадрів. Необхідним є також зменшення судового збору для соціально вразливих груп та впровадження додаткових пільг. Підвищення доступності правничої допомоги можливе шляхом розширення можливостей системи безоплатної правничої допомоги, підвищення фінансування та забезпечення якісної підготовки адвокатів.

Доступ до правосуддя та верховенство права є взаємопов'язаними поняттями, що становлять основу правової держави. Реалізація цих принципів в Україні вимагає не лише закріплення правових гарантій, а й створення реальних механізмів їх забезпечення. Значну роль у цьому процесі відіграють незалежність суду, якість правничої допомоги, ефективність процедур виконання рішень та доступність судових послуг. Хоча Україна стикається із серйозними викликами, зокрема у зв'язку з війною, поступові реформи, цифровізація, міжнародна підтримка та розвиток правової культури створюють умови для зміцнення верховенства права та підвищення рівня доступності правосуддя для всіх громадян.

Список використаних джерел

1. Case of Golder v. the United Kingdom, European Court of Human Rights. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Шемшученко Ю. С., Скакун О. Ф., Теорія держави і права. К.: Юрінком Інтер, 2016. 544 с.
4. Беспалова О. В. Доступ до правосуддя як елемент верховенства права. *Вісник НЮУ ім. Ярослава Мудрого*. 2019. №1.
5. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 №3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
6. Маляренко В. Т. Реалізація права на правову допомогу в Україні. *Право України*, 2020. 120 с.

Бунчук Віктор Вікторович

Здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту
права та психології НАВС

Науковий керівник:

Костилєва Тетяна Іванівна

доцент кафедри кримінальної
юстиції Навчально-наукового
інституту права та психології

НАВС, кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Право на захист є ключовою складовою права на справедливий суд, гарантованого ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) [2].

Так, Європейською конвенцією з прав людини гарантовано право на справедливий суд, яке включає в себе право кожного обвинуваченого захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на